

Проблеми кримінальної відповідальності за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України)

Я.ЛИЗОГУБ

доцент, кандидат юридичних наук

(Луганська академія внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України)

Останнім часом в Україні вельми гостро постає питання про якість медичних і фармацевтичних послуг, що надаються співробітниками відповідних установ МОЗ України у ході здійснення ними своїх професійних обов'язків. Певною мірою це підтверджується результатами проведеного на весні 2004 р. соціологічного опитування мешканців м. Павлограда, під час якого майже всі з них висловилися на користь існуючої на сьогодні незадовільної ситуації з медичним і фармацевтичним обслуговуванням у країні [1]. Подібні висновки робить майже кожен з нас у повсякденному житті.

Генезис даної проблеми пов'язується, як уявляється, насамперед із загальним падінням рівня професійної майстерності працівників медичної і фармацевтичної галузей, а у ряді випадків — з нівелюванням, головним чином перед власною совістю, персональної відповідальності згаданих осіб, яка покладається на них у зв'язку з обраною професією, за долі людей. Такий стан справ, з одного боку, характеризує, а, з іншого — свідчить про активне зростання, зокрема, випадків невиконання чи неналежного виконання професійних обов'язків названими працівниками. Ситуація, що склалася, як вбачається, дає достатньо підстав для висновку про необхідність активізації державної реакції стосовно наведених фактів і осіб, що їх вчинили. Причому, як на стадії запобігання вчиненню подібних дій (наприклад, шляхом встановлення додаткових перевірок рівня знань і практичних навичок медичних та фармацевтичних працівників), так і за результатами його факту, відбуття, шляхом застосування щодо винних осіб заходів державного примусу. Причому таких, завдяки яким можна було б активно протидіяти згаданим порушенням.

На відміну від КК України 1960 р., чинний Кримінальний кодекс України містить ст. 140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», якою встановлено кримінальну відповідальність за «невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого» (ч. 1). У разі, коли вказане діяння заподіяло тяжкі наслідки неповнолітньому, відповідальність настає за ч. 2 цієї статті.

© Я.Лизогуб, 2005

Родовим об'єктом діяння, описаного у ст. 140 КК, є життя та здоров'я людини. Основний безпосередній об'єкт цього злочину — здоров'я людини. Такий висновок контекстуально вбачається з огляду на юридичні ознаки складів злочину, виписаних у даній статті.

З об'єктивної сторони цей злочин характеризується двома діяннями. Перше з них — невиконання професійних обов'язків (тобто, коли не відбувається вчинення тих дій, котрі в силу виконуваної роботи мали бути здійсненими) — виражене у формі бездіяльності. А друге — неналежне виконання професійних обов'язків (тобто, якщо обов'язки виконуються не у повному обсязі, недбало, поверхово, не так, як того вимагають інтереси професійної діяльності) — у формі активних дій.

Суб'єкт злочину — спеціальний. Ним може бути тільки медичний або фармацевтичний працівник. Але згадані особи можуть бути суб'єктом розглядуваного злочину не лише в силу факту наявності у них професійного статусу медичного або фармацевтичного працівника, а саме внаслідок невиконання чи неналежного виконання ними своїх обов'язків, які ними здійснюються чи мають здійснюватися під час виконання професійної діяльності, пов'язаної з наданням допомоги хворому.

Із суб'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 140 КК, є необережним. Ставлення винного до вчинення або невчинення певних дій, обумовлених медичним чи фармацевтичним статусом у ході виконання професійних обов'язків з надання допомоги хворим, може бути як умисним, так і необережним. Втім ставлення винного до наслідків своєї діяльності може бути лише необережним. Умисне ставлення до наслідків під час вчинення дій, описаних у ст. 140 КК, слід кваліфікувати за необхідних для цього підстав як умисне вбивство або як умисне тілесне ушкодження; залежно від того, які саме наслідки реально настали.

Виходячи з того, як законодавчо виглядає зміст діяння, описаного у ч. 1 ст. 140 КК, можна зробити висновок, що невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення не за будь-яких умов становитиме злочин. Злочинність вказаних порушень законодавчо пов'язується саме з тим, що такі дії за певних умов тягнуть певні

негативні наслідки, означені у рамках ч. 1 ст. 140 КК як «тяжкі наслідки для хворого». Логіко-граматичне тлумачення цієї формули обумовлює правильне, з моєї точки зору, розуміння її змісту саме через певні види розладу здоров'я потерпілого, оскільки, по-перше, саме вони у таких випадках знаходяться у прямому послідовному причинному зв'язку з діянням, виписаним у тексті диспозиції ч. 1 ст. 140 КК, а, по-друге, саме з певними видами ушкодження здоров'я потерпілого пов'язується суспільна небезпечність розглядуваного злочину. Враховуючи наявні у теорії та практиці кримінального права підходи до розуміння змісту тяжких наслідків, а також зіставляючи їх із законодавчою формулою злочину, передбаченого ст. 140 КК, доходимо висновку, що під даними наслідками слід розуміти саме такі види розладу здоров'я людини, які потребують тривалого й болісного лікування, або створюють небезпеку для життя, або призводять до важковиліковних чи невиліковних хвороб, або позначаються тяжкими формами калічення людини, або викликають тяжкі негативні реакції з боку потерпілого, спрямовані проти нього самого (тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження, самогубство, різні тяжкі захворювання, що характеризуються однією або декількома з вказаних вище ознак, тощо).

Разом з тим у юридичній літературі існує думка про те, що під тяжкими наслідками у рамках злочину, описаного ч. 1 ст. 140 КК, слід розуміти у тому числі й смерть потерпілого [2, 303]. Але чи заслуговує вона на схвалення, враховуючи законодавчі підходи, використані при формулюванні змісту ознак цієї та інших суміжних статей КК України, побачимо нижче.

Отже, що таке невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, яке спричинило смерть хворої людини, у кримінально-правовому значенні? Це, по суті, необережне вбивство (або, як зазначено у ст. 119 КК — вбивство через необережність), скоєне особою, яка відповідно до свого професійного статусу є медичним чи фармацевтичним працівником у ході виконання нею своїх професійних обов'язків. Якщо співставити ч. 1 ст. 140 і ч. 1 ст. 119 КК, то вбачається, що вони певним чином співвідносяться між собою. За умов розуміння змісту тяжких наслідків як результату, що проявився у вигляді смерті хворого потерпілого, можна з упевненістю зауважити: згадані норми у цій частині будуть співвідноситися між собою як спеціальна (ч. 1 ст. 140) і загальна (ч. 1 ст. 119). Відповідно до правила, сформульованого наукою кримінального права й судовою практикою, у разі конкуренції загальної та спеціальної норм застосуванню підлягає норма спеціальна, тобто ч. 1 ст. 140 КК. На перший погляд усе нібито слушно, втім постає питання: а чи відповідатиме у цьому разі рівень державної реп-

ресії, зафіксований у ч. 1 ст. 140, ступеню суспільної небезпечності даного злочину. Для цього порівняємо санкції частин перших статей 140 і 119 чинного Кодексу. За скоєння діяння, описаного у ч. 1 ст. 140, як максимальне, передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років. Санкція ж ч. 1 ст. 119 є набагато суворішою — максимальне покарання, законодавчо встановлене цим структурним елементом кримінально-правової норми, становить позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. У загальній нормі, навіть, мінімальна межа позбавлення волі на 50% є більшою за максимальну межу позбавлення волі, встановленого як вид покарання у ч. 1 ст. 140 КК України. Що стосується максимальної межі покарання у вигляді позбавлення волі, встановленого у ч. 1 ст. 119 КК, то вона у два з половиною рази, або на 250%, є більшою за аналогічну межу відповідного покарання у санкції ч. 1 ст. 140 чинного КК. Звідси — за звичайне вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119) — особа неумисно штовхнула іншу, котра впала, і, вдарившись головою об підлогу, померла — об'єм державної репресії законодавчо встановлено набагато більший, ніж за, по суті, «кваліфіковане» вбивство через необережність, тобто скоєне медичним або фармацевтичним працівником (особами, які в силу професійного статусу є відповідальними за життя та здоров'я хворої людини, що потребує від них допомоги) під час виконання ними своїх професійних обов'язків, якщо таке виконання було неналежним або коли воно взагалі не відбулось. Наприклад, коли лікар сільської лікарні, навіть не оглянувши хвору жінку, котра звернулась за допомогою, відправив її на лікування до міської лікарні, на шляху до якої у останньої розірвався запалений апендикс і вона померла (інформація про такий випадок була опублікована у ЗМІ і отримала значний суспільний резонанс) [4]. На мій погляд, стосовно згаданої категорії осіб повинні висуватися підвищені вимоги щодо поведінки з людиною, котра знаходиться на лікуванні або поступає для лікування, ніж стосовно звичайної особи, яка не має такого статусу. Адже на першій категорії осіб, на відміну від останньої, крім всього іншого, лежить прямий державний обов'язок лікувати хворого, захищати його здоров'я. А це, як уявляється, є свідченням встановлення стосовно даної категорії осіб з боку суспільства підвищених вимог щодо забезпечення охорони здоров'я іншої людини, котра проходить курс лікування чи поступає до лікувального закладу з цією метою або ж звертається за допомогою до фармацевта. У таких випадках хворий повністю покладається на медичного або фармацевтичного працівника, сподіваючись одержати від них відповідну й належну допомогу. І спекулювання його довірою, нехай, навіть, необережне, має заслуговувати, на мій погляд, відповідного державного реагування. Це означає, що за вчинення дій, описаних

у ч. 1 ст. 140 КК, згаданими спеціальними суб'єктами, які з необережності призвели до смерті хворого, до винних повинна бути застосована адекватна, тобто, якнайменше, рівнозначна державна репресія стосовно тієї, що існує за звичайні форми необережного спричинення смерті потерпілому, зокрема, у вигляді відповідної за ступенем суворості кримінально-правової санкції.

Враховуючи законодавчий виклад ознак двох розглядуваних норм (ч. 1 ст. 140 і ч. 1 ст. 119 КК), формулювання їх санкцій, вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 140 КК, якщо вони призвели до смерті потерпілого, слід кваліфікувати саме за сукупністю згаданих злочинів, оскільки ця ознака (смерть) знаходиться за межами складу злочину, встановленого ч. 1 ст. 140 КК. Штучне ж її введення до змісту тяжких наслідків і створення у такий спосіб кримінально-правової конкуренції (конкуренції загальної і спеціальної норм), як видається, не є і не може бути виправданим, оскільки цей крок, по-перше, буде прямим свідченням логічної непослідовності законодавчого розподілу об'єму кримінальної репресії за необережне спричинення смерті людини у санкціях ч. 1 ст. 140 і ч. 1 ст. 119; по-друге, стане штучно створеним зразком неадекватного застосування кримінального закону на практиці; по-третє, нівелює дійсний запобіжний характер ч. 1 ст. 140. «Конкуренція норм, котра не має під собою серйозних підстав, — писав В.Кудрявцев, — викликає невинноваті скрутні становища при застосуванні закону...» [4, 218]. Ця процедура не повинна мати наслідком недооцінку ступеня суспільної небезпечності злочину, ним описаного, а так само призводити до неправильної кваліфікації дій злочинців і винесення необґрунтованих вироків. На мою думку, лише сукупне співвідношення зазначених норм, враховуючи їх теперішній вигляд, може бути визнане логічним, а також технічно і юридично коректним способом їх кримінально-правової оцінки. Саме за таких умов покарання за злочини, як форма реалізації кримінальної відповідальності, буде справедливим і адекватним суспільній небезпечності дій, що полягали у невиконанні чи неналежному виконанні названими особами своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного ставлення до них, які призвели до смерті хворого.

Однак наведена кваліфікація — вимушена процедура кримінально-правової оцінки розглядуваних злочинів, оскільки набагато кращим було б внесення змін до тексту санкції ч. 1 ст. 140 КК, як мінімум шляхом підвищення міри покарання у рамках такого його виду як позбавлення волі на певний строк до розмірів, що мають місце у межах санкції ч. 1 ст. 119 КК. Взагалі ж рівень кримінально-правової репресії за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 140 КК, доцільно було б зробити вищим, ніж той, що використано у санкції ч. 1 ст. 119 КК. Наприклад, це могло б бути покарання у вигляді позбавлення волі

на строк від трьох до шести років. Враховуючи невідомість такого покарання як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, такому покаранню як позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, але зважаючи на необхідність його встановлення за скоєння розглядуваних дій, доцільно було б, поперше, замінити його основний статус для даного злочину — додатковим. Виправні ж роботи, як вид покарання, слід, на мій погляд, виключити з тексту санкції ч. 1 ст. 140 повністю, оскільки за умов її, санкції, зміни у пропонованому варіанті, цей вид покарання не відповідатиме характеру діяння та ступеню його суспільної небезпечності. Обмеження волі, як вид покарання, що нині існує у санкції ч. 1 ст. 140 КК, доцільно також виключити, оскільки воно не може відповідно до закону бути призначене на строк понад п'ять років. У такий спосіб, за умови підвищення міри покарання у вигляді позбавлення волі до шести років у рамках санкції ч. 1 ст. 140, логічна і юридична потреба в існуванні обмеження волі, як виду покарання, відпадає за наведених вище умов. Відповідно до положень чинного КК України за певних обставин суд зможе на підставі та у порядку, передбаченому цим Кодексом, якщо того потребують обставини справи, замінити винному встановлене у санкції статті покарання більш м'яким.

Елемент поліпшення змісту ст. 140: для більшої зрозумілості змісту самого діяння, передбаченого ч. 1 ст. 140, коректності його вигляду в рамках диспозиції цієї норми, правильного його відмежування від інших злочинів, слід було б доповнити текст ч. 1 ст. 140 словами «або його смерть».

Що стосується змін до ч. 2 ст. 140, то, поперше, таких змін потребує текст самої диспозиції. З урахуванням викладеного у даній публікації, його доцільно було б сформулювати наступним чином: «діяння, передбачене ч. 1, вчинене стосовно неповнолітнього». А, по-друге, змін потребує санкція розглядуваної норми. Знову таки, виходячи з пропозицій стосовно вдосконалення змісту ч. 1 ст. 140, санкцію ч. 2 ст. 140 доцільно обумовити фіксацією у її рамках, як основного, лише такого виду покарання як позбавлення волі на строк від п'яти до семи років. Як додаткове покарання слід включити позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

До того ж юридичного коректування заслуговує також назва ст. 140 КК України. Мова йде про очевидну неузгодженість між назвою ст. 140 КК та змістом ознак діяння, нею описаних. Як вбачається, проблема полягає у тому, що відповідно до назви статті кримінально-карним є лише неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, а, виходячи зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 140 КК, кримінальному

покаранню піддано ще й невиконання таких обов'язків. Дана проблема, на мою думку, не суто технічна. Вона є реальною юридичною помилкою — некоректне застосування правил юридичної техніки. Отже, з метою забезпечення техніко-коректного вигляду назви ст. 140 КК, її юридичної узгодженості зі змістом кримінально-правових норм, які у ній містяться, пропоную доповнити назву словами «Невиконання чи...».

На закінчення зазначу, що доцільність посилення об'єму державної репресії за розглядуваних злочин (зокрема, ч. 1 ст. 140 КК), а також конкретизації формулювання змісту вказаного діяння непрямо підтверджується й законодавчим досвідом окремих зарубіжних країн у підходах до текстувального викладу подібних норм. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 162 КК Республіки Білорусь, що передбачає відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником, яке потягло з необережності, зокрема смерть пацієнта, встановлено покарання у вигляді «...обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю або без позбавлення» [5, 130]. Майже подібний підхід реалізований й у тексті ч. 1 ст. 114 КК Республіки Казахстан. Відповідно до цієї норми «невиконання чи

неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником внаслідок недбалого або несутімного ставлення до них, якщо такі дії потягли спричинення особі смерті, караються обмеженням волі на строк до п'яти років чи позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років чи без такого» [6, 43]. Не позбавлений подібного підходу й Кримінальний закон Латвійської Республіки, відповідно до ч. 2 ст. 138 якого невиконання чи недбале виконання медичним працівником професійних обов'язків, що потягло смерть потерпілого, «...карається позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права займатися лікувальною практикою на строк до п'яти років» [7, 87]. Певною мірою, як аргумент на користь наведених пропозицій, може бути визнаний припис, сформульований у ст. 211 КК Японії, згідно з яким «той, хто спричинив смерть... іншої особи тим, що не надав того піклування, котре потрібне при здійсненні його професійної діяльності, карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею або тюремним ув'язненням на строк до п'яти років...» [8, 128].

Сподіваємося на те, що викладений матеріал і проведений аналіз стане у нагоді законодавцю при опрацюванні тексту ст. 140 КК України і сприятиме правозастосовчій діяльності.

Використані матеріали:

1. Как Вы оцениваете качество медицинского обслуживания?: <http://www.pavlonews.dp.ua/news/wmview.php?ArtID=4549>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. — 3-тє вид., перероб. та доп. / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. — К., 2004. — 1056 с.
3. Доктор-смерть // Аргументы и факты — Казахстан: http://www.aif.kz/article.php?article_id=1384.
4. К у д р я в ц е в В.Н. Общая теория квалификации преступлений. — М., 2001. — 304 с.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь. — Минск, 2001. — 321 с.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан. — Алматы, 2003. — 149 с.
7. Уголовный закон Латвийской Республики. — Минск, 1999. — 179 с.
8. Уголовный кодекс Японии. — СПб., 2002. — 226 с.

Цивільно-правові аспекти реалізації інформаційних прав та виконання інформаційних обов'язків

О.КОХАНОВСЬКА

доцент, кандидат юридичних наук

(Київський національний університет ім.Тараса Шевченка)

Проблеми реалізації прав неодноразово ставали предметом досліджень і дискусій у праві. Доктрина цивільного права також приділяла увагу даному питанню. Актуальність цієї публікації полягає у тому, що вона присвячена цивільно-правовим аспектам реалізації інформаційних прав, у основі яких — право на інформацію: пра-

во вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Між тим слід враховувати, що інформаційні права розглядаються нами у широкому розумінні, як такі, що включають і право на інформацію як особисте немайнове право, а у сфері цивільного права — як інформаційні цивільні права. Відповідно, ведемо мову і про інформаційні цивільні обов'язки.